

Моніторинг популяції хом'яка звичайного (*Cricetus cricetus*) у регіоні Верхнього Побужжя

В. О. Новак¹, В. В. Новак²

¹ *Голосківський ліцей Меджибізької селищної ради (Голосків, Хмельницька обл.); e-mail: vovaaves@gmail.com*

² *Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. М. Грушевського (Бар, Вінницька обл.); e-mail: novakvova@ukr.net*

NOVAK, V. O., V. V. NOVAK. Monitoring of the *Cricetus cricetus* L. population in the Upper Pobuzhzhia region. — The research was carried out in Letychiv Raion of Khmelnytskyi Oblast during 2003–2017. In 2016–2020, the population of the common hamster was monitored near the village of Holoskiv. During the research, we recorded 15 hamster encounters and finds of 220 burrows: 15 burrows near the village of Rusanivtsi and 205 burrows around the village of Holoskiv. 163 burrows were found directly at the monitoring site. The density of burrows in gardens ranges from 1.03 burrows / ha to 2.39 burrows / ha, and in large fields — 0.025–0.02 burrows / ha. Most burrows are located on fields of alfalfa (32.3 %) and winter wheat (25.9 %).

Вступ

Хом'як звичайний, *Cricetus cricetus* (Linnaeus, 1758), до 1970-х років був розповсюдженим видом в Україні (Корнєєв 1965; Самош 1978; Межжерін & Лашкова 2013). До кінця ХХ ст. вид став настільки рідкісним, що був занесений до Червоної книги України та списку видів, що підлягають охороні згідно з Бернською конвенцією (Акімов 2009; Загороднюк 1999). На сьогодні відсутні публікації про його сучасний стан на території Верхнього Побужжя, крім нашого повідомлення про реєстрацію нір і окремих особин в регіоні (Новак & Новак 2018). Тому метою наших досліджень виявлення місць перебування виду і проведення моніторингу стану його популяції.

Матеріали та методика

Наші дослідження проведено у регіоні Верхнього Побужжя. Основний обсяг матеріалу зібрано у західній частині Летичівського району Хмельницької області протягом 2009–2020 років. В період з 2009 по 2015 рр. дані збирали не регулярно, лише попутно, в процесі досліджень місцевої орнітофауни. З 2016 р. автори ведуть моніторинг стану популяції хом'яка у регіоні.

З цією метою закладено моніторингову ділянку північніше с. Голосків Летичівського р-ну. Ця ділянка розділена на дві частини: городи місцевих

жителів площею 18 га і поле місцевого аграрного ліцею (в оренді у фермера) площею 40 га (рис. 1). Городини розбиті на окремі ділянки площею 0,1–0,35 га.

Детального визначення площ під окремими культурами на городах не проводили. Щорічно на городах вирощується пшениця, багаторічні трави, люцерна, кукурудза, картопля (з кожним роком площі зменшуються), кормовий буряк (незначні площі), гарбузи (незначні площі), гречка (1–2 городи і не кожного року). Методична сівозміна на городах, як правило, не проводилася. Поле ліцею засівається однією культурою: 2016–2017 — була кукурудза, 2018 — озимий ріпак, 2019–2020 — озима пшениця.

Обліки нір хом'яка проводили маршрутним методом навесні (березень–квітень) поки рослинність на городах невисока і восени (серпень–листопад), коли на городах зібрано врожай. Перерахунок щільності нір визначали на 1 га. Окремі дані фіксували в інші періоди року. У проведенні обліків нір значну допомогу надавали юні орнітологи гуртка «Aves» Голосківського ліцею. Частина матеріалу зібрана шляхом опитування місцевих жителів.

Результати та обговорення

За час досліджень нами зареєстровано 15 зустрічей хом'яка та знахідки 220 нір: 15 нір поблизу с. Русанівці та 205 нір навколо с. Голосків. Безпосередньо на моніторинговій ділянці знайдено 163 нори.

Рис. 1. Моніторингова ділянка на північній околиці с. Голосків. Позначення окремих фрагментів: № 1 — городи, № 2 — поле ліцею.

Крім того, за словами місцевих жителів, хом'яків зустрічали на городах поблизу с. Ярославка, с. Волосівці та смт Меджибіж Летичівського району. Нам знайти там їхні нори поки що не вдалося.

Кількість виявлених нір в окремі роки коливається в межах 34–60 (рис. 2). Однією з причин зниження чисельності в 2020 р. може бути масштабне випалювання навесні сухої рослинності на городах. Особливо значні площі вигоріли на городах південно-східніше с. Голосків. Якщо в 2017 р. тут ми знайшли 17 нір, то в 2020 — лише 2. Слід відмітити, що чисельність мишовидних гризунів на полях у 2020 р. також значно менша, ніж торік. А це могло вплинути на збільшення кількості хом'яків, впольованих котами.

На території, де проводився моніторинг, ситуація дещо відрізняється (рис. 3). Це зумовлено тим, що в 2017 р. обстеження за межами моніторингової ділянки (МД), насамперед завдяки обстеженням городів, було більш детальним, ніж в інші роки. Тому кількість виявлених за межами МД нір у 2017 р. була помітно більшою (рис. 2), ніж в межах МД.

Якщо порівняти щільність нір на городах (моніторингова ділянка № 1) і полі (ділянка № 2), то видно, що основне місце зосередження хом'яків є городи, і саме ця стація відіграє важливу роль у їх збереженні (рис. 4).

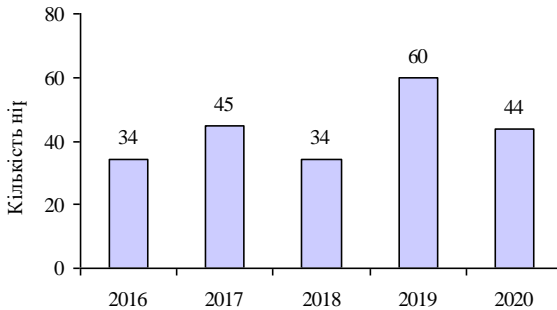

Рис. 2. Кількість виявлених нір хом'яка на території досліджень в 2016–2020 роках.

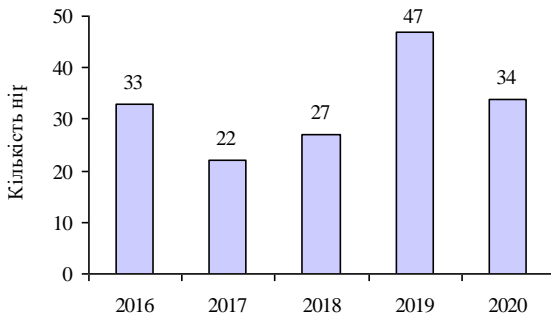

Рис. 3. Кількість виявлених нір хом'яка на території моніторингової ділянки в 2016–2020 роках.

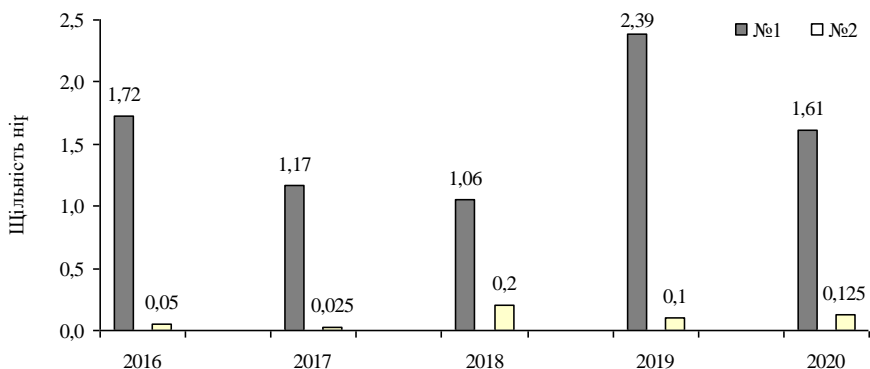

Рис. 4. Щільність нір (на 1 га) хом'яка на городах (№ 1) і полі ліцею (№ 2).

За час досліджень нам вдалося виявити нори хом'яка у таких стаціях: трав'янистий береговий схил, трав'яниста ділянка господарського двору, трав'яниста межа між городами, обочина польової дороги, посіви озимої пшениці, кукурудзи, буряка, картоплі, озимого ріпаку, люцерни, багаторічних трав, конюшини, гречки, амаранту, квасолі. Аналізуючи розташування нір за різними стаціями, ми встановили, що хом'яки роблять нори переважно на посівах люцерни та озимої пшениці (табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл виявлених нір хом'яка за окремими стаціями

Стація	Кількість нір	%
Чагарник біля городу	5	2,3
Трав'янистий береговий схил	2	0,9
Трав'яниста ділянка господарського двору	5	2,3
Трав'яниста межа між городами	7	3,2
Обочина польової дороги	7	3,2
Озима пшениця	57	25,9
Кукурудзи	6	2,7
Буряк кормовий	5	2,3
Картопля	4	1,8
Озимий ріпак	2	0,9
Люцерна	71	32,3
Багаторічні трави	17	7,7
Конюшина	13	5,9
Гречка	17	7,7
Амарант	1	0,5
Квасоля	1	0,5
Всього	220	100,0

Більшість нір хом'яків на ділянці № 1 розташовані не далі 100 м від поля ліцею, і чим ближче до поля, тим більше нір (рис. 5). Майже щороку, на зиму, один з хом'яків робить нору поруч із погребом крайнього двору біля ділянки № 1. Щоб потрапити в погреб, нора має бути глибиною > 3 м (рис. 6).

Рис. 5. Місця знахідок нір хом'яка в межах моніторингової ділянки.

Рис. 6. Два фото хом'яка: ліворуч — хом'як у підвалі, де зберігався кормовий буряк, в с. Голосків, 22.09.2019 р.; праворуч — хом'як, що зривав листя бузини чорної на висоті 1,2 м і тягав його до нори, береговий схил в окол с. Русанівці. 10.05.2009. Фото автора.

Слід відмітити, що 20 % виявлених нір розташовувались по 1, 38 % — по 2–3 поряд, 21% по 4–5 і 21 % по 6–7 нір у групах. Відстань між сусідніми норами в групах коливалась в межах 0,3–1,5 м. При цьому вся група нір займала ділянку до 3 м у діаметрі.

Попутно зібрано дані з фенології та причин смертності хом'яка у регіоні. Так, перші відкриті нори хом'яків навесні ми виявили 02.03.2020, а вже 04.03 було відкрито більшість з відомих нам нір. В той же час, у теплі і безсніжні зими, траплялись зустрічі хом'яків на поверхні. Так, 01.01.2012 на городі у с. Голосків, на посіві багаторічних трав, відмічено 1 ос., яка поводитись досить агресивно. Хом'яку дали можливість сховатися у норі. Також, 28.12.2017 на полі поблизу с. Русановець, серед посіву озимої пшениці, у групі з 6 нір, одна нора була відкрита із свіжим викидом ґрунту (глини з дрібними камінцями вапняку, а вони у нас на глибині 1,5 м.). Очевидно, хом'як поглиблював нору і міг виходити для живлення на поверхню.

Щодо смертності, то за роки досліджень нами зареєстровано загибель з таких причин: під колесами автомобілів (2 випадки), під косаркою (1 випадок), відлов домашніми котами (4 випадки), відлов канюком (1 випадок).

Подяки

Автори висловлюють подяку І. Загороднюку за сприяння в написанні цього повідомлення, М. Русіну та М. Гхазалі за участь в обліках хом'яків, а також орнітологам гуртка «Aves» Голосківського ліцею за допомогу у проведенні обліків.

Література

- Акімов, І. А. (ред.). 2009. *Червона книга України. Тваринний світ*. Глобалконсалтинг, Київ, 1–600.
- Загороднюк, І. В. 1999. Хом'як звичайний — *Cricetus cricetus*. *Ссавці України під охороною Бернської конвенції*. Київ, 144–148. (Серія: Праці Теріологічної Школи; вип. 2).
- Корнєєв, О. П. 1965. *Визначник звірів УРСР*. Радянська школа, Київ, 1–336.
- Межжерін, С. В., О. І. Лашкова. 2013. *Ссавці України (Довідник)*. Наукова думка, Київ, 1–358.
- Новак, В. О., В. В. Новак. 2018. Реєстрація тварин (крім птахів), занесених до Червоної книги України, на території Поділля в 2009–2017 роках. *Матеріали до 4-го видання Червоної книги України. Тваринний світ*. Київ, 96–99.
- Самош, В. М. 1978. Распространение меланистической формы хомяка обыкновенного (*Cricetus cricetus* L.) (Mammalia, Muridae) на Украине. *Вестник зоологии*, № 6: 75–76.

Резюме

НОВАК, В. О., В. В. НОВАК. Моніторинг популяції хом'яка звичайного (*Cricetus cricetus*) в регіоні Верхнього Побужжя. — Дослідження проведено на території Летичівського району Хмельницької обл. протягом 2003–2017 рр. У 2016–2020 рр. проведено моніторинг популяції хом'яка в околицях с. Голосків. За час досліджень зареєстровано 15 зустрічей хом'яка та знахідки 220 нір: 15 нір поблизу с. Русанівці та 205 нір навколо с. Голосків. Безпосередньо на моніторинговій ділянці знайдено 163 нори. Щільність нір на городах коливається в межах від 1,03 нори/га до 2,39 нори/га, а на великих полях — 0,025–0,02 нори/га. Найчастіше нори розміщені на посівах люцерни (32,3 %) і озимої пшениці (25,9 %).